

Kapitola třetí

DVACÁTÉ STOLETÍ

Vzdálenost mezi vypuknutím první světové války r. 1914 a přítomností je příliš krátká, než aby mohla představovat samostatné dějinné období. Mohla by však být úvodem k němu. Tolik aspoň se zdá pravděpodobné, že Evropa ztratila svou vedoucí úlohu. První světová válka začala ještě jako vzájemný boj evropských mocností o prvenství v světové politice. Skončila však obecným vyčerpáním.

Církev vstoupila do této nesmírné krize připravena nesrovnatelně lépe nežli do politických a sociálních převratů, jež vyvolala francouzská revoluce. Hromadným ničením lidských životů i věcných hodnot, jež obě světové války se svými průvodními zjevy i následky nesly s sebou, byla přirozeně i církev těžce postižena. Ale její vnitřní stavba, pokud lze dosud pozorovat, zůstala celkem nedotčena. Církev nepotřebuje začínat znovu. Je sociálním útvarům, který v ustavičných převratech posledních třiceti let zůstal beze změny. To si s úžasem uvědomují i nepřátelé, jejichž počet se nezmenšil, nýbrž spíše zvětšil.

Církevněpolitické události v jednotlivých zemích

Církevněpolitické události v jednotlivých zemích se nelišily svou celkovou povahou od poměrů ve století 19. Z církevního hlediska bylo to obvyklé pendlování vlád mezi kulturním bojem, modem vivendi, konkordátem a novým zlomem. Duchovní správa pokračovala ponejvíce bez citelného rušení dále.

Změny na politické mapě Evropy po první světové válce nebyly pro církev všude nepříznivé.

Katolíci v Německu byli oslabeni tím, že odstoupená území Elsassko-Lotrinsko, západní Prusko, Poznaňsko a Horní Slezsko byla většinou katolická. Na druhé straně však výmarská ústava z 11. srpna 1919 nebyla pro církev nepříznivá. Ve snaze o trvalou úpravu přátelských vztahů mezi státem a církví navázaly zemské vlády německé jednání se Svatou Stolicí, jež byla úspěšně korunována uzavřením konkordátu bavorského r. 1924, pruského r. 1929 a bádenského r. 1932. Všechny tyto konkordáty znamenaly zlepšení postavení církve.

Za první světové války francouzský národ vytvořil "svatou jednotu". Protože kněží neměli žádných privilegií, museli narukovat jako prostí vojáci. Bojovali v zákopech zároveň s ostatními. Tím nastalo neobyčejné sblížení mezi klérem a ostatním lidem, zvláště když se ukázalo, že řeholníci, jež Francie vypověděla, dobrovolně přispěchali z ciziny pod francouzské prapory. R. 1920 byly opět navázány diplomatické styky mezi Francií a Vatikánem, které trvají přes některé drobné neshody dodnes a jsou stále upevňovány. Předcházelo svatořečení Johanky z Arcu Benediktem XV., jež bylo konáno za oficiální účasti vlády. Papež Pius XI. povolil zřizování kultovních spolků na podkladě, jež neodporuje kanonickému právu. Kultovní spolek musí být sdružením diecézním, nikoliv farním, a v jeho čele

musí stát pouze biskup, takže hierarchický řád je zachován. Biskupové dané možnosti celkem neužili. R. 1929 bylo většímu počtu misijních kongregací i jiných řeholí dovoleno znovu se usadit ve Francii. Velké starosti působilo v Římě royalistické a hypernacionální hnutí Action française, jehož vůdce Charlesa Maurrasa a Léona Daudeta papež Pius XI. posléze musel odsoudit. V nejnovější době se francouzský katolicismus již zcela smířil s demokracií a i politicky organizovaní katolíci představují zdravou sílu národa.

V Anglii počet katolíků stále rostl konverzem, jež od r. 1920 činily ročně 11-12 tisíc. Zbytky protikatolického zákonodárství byly odstraněny r. 1926 tzv. Roman Catholic Bill (zrušení zákazu procesí, nošení kněžského šatu mimo kostel atd.), pouze z nástupnictví na trůně a z úřadu lorda kancléře jsou katolíci podle zákona vyloučeni. Odloučením Irska (s výjimkou protestantského území ulsterského) od Anglie r. 1921 povstal nový katolický stát, ale není jisté, zdali se to stalo k prospěchu církve. Politické postavení katolíků v Anglii bylo ztrátou Irska oslabeno a katolíci v Irsku, kteří do té doby hráli v anglosaském světě významnou roli, propadli do určité míry dobrovolné izolaci.

Převrat r. 1918 vymazal z mapy Evropy rakousko-uherskou monarchii. Z této (aspoň podle jména) katolické velmoci vzniklo několik samostatných států a okrajová území byla postoupena sousedům.

Republika Rakouská, vytvořená po skončení světové války mírovou smlouvou saint-germainskou, zůstala po církevní stránce omezena na církevní provincii vídeňskou (se sufragánními biskupstvími v sv. Hippolytu a v Linci) a salzburskou (se sufragánními biskupstvími v Gurku a v Seckau) a na apoštolské administratury Innsbruck-Feldkirch a Burgenland. Ze 6,700.000 obyvatel bylo tam 5,900.000 katolíků, 221.000 protestantů, téměř stejný počet židů a 120.000 osob bez vyznání. Poválečné poměry byly v Rakousku smutné po stránce hospodářské i mravní. Silná strana sociálnědemokratická využívala svého vlivu ve vládě k vydávání proticírkevních opatření, zejména pokud se týče manželství a školství. Vystupování z církve bylo plánovitě organizováno. Ale katolíci se vzchopili a díky svým politickým předákům (prelát Ignác Seipel) přemohli proticírkevní proudy a r. 1933 byl dokonce uzavřen mezi Rakouskem a Svatou Stolicí konkordát pro církev příznivý. Pro Tyrolsko bylo zřízeno biskupství v Innsbrucku, pro Burgenland praelatura nullius v Eisenstadtu. Potom vstoupily do popředí veřejného zájmu otázky politické. R. 1938 bylo Rakousko násilně připojeno k německé říši a sdílelo s ní její osud do r. 1945.

Republika Československá, v níž se spojili k společnému státnímu životu Češi a Slováci, prožívala hned ve svých počátcích hluboký náboženský otřes. Protože církev byla za Rakouska příliš spjata s nenáviděným státem, inteligence i prostý lid měli ve značné míře náladu protikatolickou. Rakouským režimem dosazená hierarchie se jevila národu nepřátelskou. K tomu přistupovaly vzpomínky na dobu husitskou a Masarykova dějinná filozofie, podle níž je třeba navázat na reformaci. Na náboženský boj nebyla církev připravena. Ale boj započal již několik dnů po převratě, 3. listopadu 1918, stržením mariánského sloupu na Staroměstském náměstí, jež se stalo signálem k ničení křížů, soch světců a k hanobení svatostánků. Heslo "Po Vídní Řím", "Řím musí být souzen a odsouzen", mělo značný úspěch. Do r. 1921 vystoupilo z církve na 1,400.000 lidí, a to hlavně ve středních Čechách.

Někteří zůstali bez vyznání, jiní se stali příslušníky nově se zorganizovavší československé církve evangelické, největší část přešla do církve československé, založené bývalými katolickými duchovními, a na Podkarpatské Rusi asi 100.000 sjednocených katolíků přešlo k pravosláví.

Odpadové hnutí katolicismus oslabilo, ale nezničilo. Tři čtvrtiny českého národa zůstaly své víře věrny. Biskupské stolce byly obsazeny duchovními vzešlými z lidu. Nejpopulárnější postavou mezi novými katolickými hierarchy byl olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan (1921-1923), muž svatého života a zlatého srdce. Arcidiecéze pražská byla svěřena učenému a nesmlouvavému profesorovi Františkovi Kordačovi (1920-1931). Katolíci zreorganizovali vnitropolitickou obranu a odvrátili nejhorší nebezpečí. Měli však jen tolik práv, kolik si jich dobyli. Uzákonnění rozluky manželství a nepříznivých zákonů školských se ubránit nedovedli. V druhém desetiletí se poměry podstatně zlepšily. R. 1929 uzavřela republika se Svatou Stolicí modus vivendi, jímž byly upraveny hranice diecézí ve shodě s hranicemi státními a právo nominační, a státní představitelé se chovali k církvi daleko vlídněji. Projevilo se to zejména za mohutného katolického sjezdu roku 1935. Také vnitřní náboženský život se začal slibně rozvíjet, hlavně díky působení obrozených řeholí.

Republika Polská v ústavě z r. 1921 přiznala katolické církvi přednostní postavení, jak to odpovídalo katolické tradici polského národa. R. 1925 byl uzavřen konkordát, podle něhož katolíci latinského ritu byli rozděleni v pět církevních provincií (hnězdensko-poznaňskou, varšavskou, vilenskou, lvovskou a krakovskou) s 15 sufragánními biskupstvími, mimoto řecko-katolíci dostali samostatnou správu v čele s arcibiskupem lvovským a také arménští katolíci měli ve Lvově arcibiskupa. V konkordátu bylo též upraveno obsazování biskupských stolců a far, vzdělání kléru, náboženské vyučování na školách a správa církevního majetku. Vzniklo mnoho nových klášterů, katolická akce začala slibně pracovat, v Lublíně byla založena katolická univerzita a na varšavské univerzitě zřízena teologická fakulta. Na druhé straně církev byla velmi znepokojována sektou mariavitů a polskou národní církví, zavlečenou po válce ze Spojených států. Válečné události r. 1939 zničily polský stát a také církvi zasadily hluboké rány. Po skončení druhé světové války bylo Polsko obnoveno v nových hranicích a církvi vznikly velké potíže na nově obsazeném území na západě, kde biskupské stolce byly obsazeny pouze prozatímními správci.

Jugoslávie, tj. bývalé Srbsko, rozšířené o Charvátsko, Slavonsko a Dalmácii, byla státem nábožensky smíšeným. Ze 14 miliónů obyvatel bylo 5,600.000 pravoslavných, asi stejný počet katolíků a 1,300.000 mohamedánů. Pravoslavná církev přestala sice být náboženstvím státním, ale katolíci Charvátů a Slovinci byli centralistickou vládou bělehradskou odstrkováni, zejména pokud se týče školy, náboženské výchovy a zřízení spolkového. R. 1933 byli ze země vypovězeni jezuité a příbuzné řády. Druhá světová válka církvi neprospěla. Politická desorientace Charvátů a Slovinců přispěla k tomu, že po válce byla v Jugoslávii nastolena komunistická diktatura Titova se všemi neblahými důsledky pro církev. Teprve po odklonu Titově od Moskvy r. 1950 se poměry začaly uvolňovat, až se posléze zcela normalizovaly.

Rumunsko bylo po první světové válce teritoriálně velmi zvětšeno a získalo (zejména v Sedmihradsku) také obyvatelstvo náboženství římskokatolického (1,500.000). Po dlouhém jednání byl uzavřen r. 1927 se Svatou Stolicí konkordát, jímž byly upraveny právní poměry katolíků římského i řeckého ritu.

Nejdůležitější církevněpolitickou událostí mezi dvěma světovými válkami bylo usmíření Itálie se Svatou Stolicí. Přešly si to vlastně obě strany již od r. 1870. Církevní představitelé si byli vědomi, že obnovení starého církevního státu není ani možné ani účelné. Na druhé straně bylo třeba najít takové řešení, aby se papež neocitl vůči Italskému království v takovém poměru, jako kdysi papežové avignonští vůči Francii.

Od r. 1922 vládl v Itálii Benito Mussolini jako ministerský předseda a "duce" fašistické strany. K církvi sice neměl žádný vnitřní osobní poměr, ale byl ovládnut touhou udělat z Itálie velmoc a přál si odstranění "římské otázky", jež byla stále bolavým místem státního organismu. Papež Pius XI. jako historik byl zase zvyklý na proměnlivost politických forem. Oba tito mužové byli tedy povoláni, aby římskou otázku rozřešili. Fašismus hned od počátku zaujal k církvi přátelštější stanovisko, oceňuje ji ovšem především jako nacionální kulturní faktor. Vyučování náboženství bylo zavedeno do národních škol jako povinný předmět, klerikové byli osvobozeni od vojenské služby, ve vojsku byli zřízeni vojenští duchovní, kříže vráceny do škol, nemocnic a soudních budov, zprofanované kostely a kláštery vráceny církvi a katolické svátky byly zákonem uznány. Potom byla navázána přímá jednání se Svatou Stolicí a po dvou a půlletém jednání byla 11. února 1929 smlouva v papežském lateránském paláci podepsána. Podepsal ji Mussolini jako ministerský předseda a kardinál Gasparri jako státní sekretář. Papež se zřekl všech nároků na bývalý církevní stát. Itálie naopak zaručila plnou papežovu suverenitu nad malým státem vatikánským (Citta del Vaticano), prohlásila osobu papežovu za posvátnou a nedotknutelnou a přiznala mu právo přijímat a vysílat stálé vyslance, vydávat pasy, zříditi vlastní poštu a raziti vlastní mince. Kromě Vatikánu smlouva zaručila exteritorialitu čtyřem hlavním římským bazilikám, palácům kuriálních úřadů a papežské vile Castel Gandolfo. Zároveň s lateránskou smlouvou byl uzavřen konkordát Svaté Stolice s italským státem. Katolické náboženství bylo prohlášeno za náboženství státní, biskupům zaručena plná svoboda ve vykonávání pastýřského úřadu, křesťanské sňatky, křesťanské školy a náboženská bratrstva byly vzaty pod státní ochranu a dřívější proticírkevní zákonodárství bylo odvoláno; řádovému i diecéznímu kléru byla však zakázána jakákoliv politická činnost. Zvláštní finanční úmluvou bylo papeži dáno odškodné 1750 miliónů lir za utrpěné ztráty. Protože fašismus si činil nárok na výhradní výchovu mládeže a protože se církev nemůže vzdát svého poslání vychovávat a učit lidské pokolení, došlo brzy k vážnému napětí. Spor byl částečně odstraněn dohodou z r. 1931, podle níž katolické svazy mládeže se měly omezit na úkoly náboženských výchovných.

Teprve pozdější dějepisectví bude moci podle získaných zkušeností postihnout dobré i zlé důsledky lateránských úmluv. Stěží však bude moci říci, jakou jinou cestu měl papež Pius XI. volit. Palčivou římskou otázkou bylo jednou třeba zprovodit ze světa. Ovšem to, co papež r. 1929 dosáhl, bylo minimum: v podstatě to nebylo o mnoho více, než co chtěl poskytnout r. 1871 garanční zákon, který však Pius IX. tehdy energicky odmítl. Tenkrát byl důrazný protest proti oloupení církve nutný. Věčné protestování však nemá ceny. Co církev potřebuje, je papežova nezávislost na každé politické moci. Ta byla lateránskou smlouvou zaručena. Mnozí

by si byli ovšem přáli mezinárodní záruky. Itálie je odmítla a Pius XI. učinil dobře, že na nich netrval. Mezinárodní záruky, snad záruka Svazu národů, by byly nejen přinesly novou formu poručnickování, jako v době Svaté aliance, ale byly by také bezcenné. Pokud Itálie zůstane právním státem, nemá papež záruky jiných mocností zapotřebí; proti úmyslnému porušení práva a proti násilí nejsou takové záruky nic platné.

Církev a státní totalismus

Fašismus. Církev nikdy výslovně nedoporučila žádnou vládní formu ani ji jako takovou nezavrhl. Již papež Lev XIII. prohlásil: "Není důvodu, proč by církev nesouhlasila ať již s vládou osoby jediné nebo s vládou více osob, jen když tato vláda je spravedlivá a má jako cíl obecný prospěch. Proto když zde není provinění proti spravedlnosti, nebrání se národům vytvořit si takovou ústavu, jež by byla přiměřenější buď jejich povaze nebo jejich tradicím a zvykům" (Diuturnum). Proto církev neodsoudila ani diktaturu Mussoliniho a naopak dovedla ocenit dobrodiní některých jejích sociálních reforem. Přitom však nemohla ani zavírat oči nad hlavními zásadami, jimiž se nový režim řídil, ani nad důsledky, k nimž neodvratně směřoval, a rozhodně obhajovala svá práva proti jeho totalitním nárokům.

Poukázali jsme již na to, že fašistický režim zaujal k církvi přátelštější stanovisko, oceňuje v ní především významný nacionální kulturní faktor. Nechtěl se však smířit s existencí takových institucí, jako byla italská katolická akce, zejména katolické spolky mládeže, protože veškerou výchovu mládeže si vyhradil pro sebe. Jádrem a smyslem této fašistické výchovy byl jednak divoký bellicismus, záměrné probouzení válečného ducha a válečných ctností za účelem vedení brzké a vítězné války, jednak bezvýhradné obětování veškeré energie službě vlasti bez ohledu na jakékoliv jiné povinnosti a jakékoliv jiná práva. Bellicismus a totalismus byly vepsány v samu podstatu fašismu. Církev, poselkyně míru a ochránkyně práva božského i přirozeného, nemohla ovšem podepsat ani první ani druhou z těchto zásad.

Pius XI. však byl trpělivý a chtěl ušetřit Itálii krize, jež by byla prospěla pouze revolučním silám, ujednal r. 1929 s Mussolinim úmluvy lateránské a italský konkordát. Fašismus samotný zatím neodsoudil, ponechává mu čas, aby revidoval své omyly. Místo toho však fašisté dva roky po uzavření dohody obsadili shromaždiště italské katolické mládeže a hrozili i zaborem církevního majetku. Tu již Pius XI. neváhal a encyklikou Non abbiamo bisogno z 29. června 1931 rozhodně odsoudil totalitní pojetí práva a státu. Mussolini se sice zdržel další akce proti církvi, ale vzájemný poměr již nikdy nebyl dobrý.

Když se evropský horizont začal kalit a věštil brzkou válku, volal Pius XI. ve své výroční allokuci na poplach: "Chtějí-li opravdu mír, my voláme mír, my žehnáme míru, my si přejeme mír, my se modlíme za mír. Je-li však někdo, kdo by dával přednost válce před mírem, máme jinou modlitbu, která - běda - se stane povinností a my budeme muset prosit Boha: "Dissipa gentes, quae bella volunt" - "Rozptýl národy, které chtějí válku". Tím již předem papež vyslovil svůj soud nad krvavou okupací Habeše Itálií, k níž záhy potom došlo. Nové komplikace nastaly r. 1938, když v důsledku uzavření paktu s Německem (osa Berlín-Rím) pronikla do Itálie rasistická propaganda. Fašistické zákonodárství rušilo a prohla-

šovalo za neplatná manželství mezi "arijci" a "nearijci" a tím rušilo konkordát z r. 1929. Svatá Stolica znovu protestovala a jenom díky prostředkování krále Viktora Emanuela III. nedošlo k nejhoršímu, a učenliví fašističtí žáci německých nacistů podstatně zmírnili své přehnané požadavky.

Mnohem větším nebezpečím pro mír, lidskou svobodu i pro církev byl dobyvačný a kořistnický nacionální socialismus Adolfa Hitlera, Zprvu se mnozí katolíci k národněsocialistickému hnutí stavěli příznivě, protože v něm neviděli žádné nebezpečí pro náboženství, nýbrž protiváhu proti sociální demokracii, jejíž moc od první světové války nadměrně vzrostla. Vskutku nacionální socialismus se teprve postupně změnil v světový názor a posléze v jakési náboženství. Spojily se v něm v jedno propaganda, již brzy po skončení první světové války zahájil generál Ludendorff proti "židům, jezuitům a zednářům", pseudovědecké, zvláště pseudohistorické útoky Rosenbergovy, vybrané z protikřesťanské literatury posledních desítek let (Mein Kampf), zvrácená nauka o čisté germánské rase a geopolitické teorie Haushoferovy. Živnou půdou hnutí byla obecná nespokojenost s versailleskou mírovou smlouvou a jejími důsledky. Katolíci se octli v postavení velmi obtížném. Mnozí se domnívali, že by bylo přípustné aspoň částečně schvalovat politiku nacionálních socialistů a zároveň odmítat jejich světový názor. Zákazy biskupů vstupovat do strany vyvolávaly těžké konflikty svědomí.

R. 1930 začala světová hospodářská krize, nezaměstnanost a nouze, a to byla voda na mlýn straně nacionálněsocialistické, která jakožto strana nespokojených neobyčejně vzrostla. Světové velmoci si toto nebezpečí neuvědomily. 30. ledna 1933 říšský prezident Hindenburg jmenoval Adolfa Hitlera říšským kancléřem a v následujících volbách do říšského sněmu získala strana 44 procent hlasů. Protože nová vláda ihned prohlásila, že chce zachovávat náboženský mír a 20. července 1933 dokonce uzavřela se Svatou Stolicí konkordát, biskupům nezbylo nežli zákaz vstupovat do strany odvolat.

Mnozí se později divili, jak mohli papež Pius XI. a státní sekretář Pacelli, kteří přece poměry v Německu dobře znali, uzavřít konkordát, ať jej vláda chápala jako politický tah a nikterak neměla v úmyslu jej plnit. Papežovo rozhodnutí jistě nebylo lehké. Ale papež nesmí odmítnout smlouvu jenom proto, že později může být porušena. Nesměl dát vládě příležitost, aby později se mohla vymlouvat: Nabídlí jsme ruku k smíru, ale papež nechtěl. Mimoto byla v dané chvíli určitá, třeba jen malá naděje, že národněsocialistická vláda, když se jednou chopila moci, zaměří do zákonných kolejí. Říšská ústava dosud existovala a hlavou státu, která s papežem konkordát uzavírala, nebyl Hitler, nýbrž Hindenburg. Velmoci uzavíraly později smlouvy s Hitlerem, a to v době, kdy ústava byla odstraněna a naděje na návrat právních poměrů se rovnala nule.

Církev v Německu se octla ve velmi svízelné situaci. Jestliže byla rozpuštěna strana centra, nezpůsobilo to škodu, protože říšský sněm stejně neměl co říci. Byly však rozpuštěny nebo "glajchšaltovány" všechny katolické organizace a spolky a jejich jmění bylo ztraceno. Kláštery byly zrušeny a duchovní pod nejrůznějšími záminkami nebo i bez nich byli zatýkáni a posíláni do koncentračních táborů. Počet popravených nebo jinak usmrčených kněží z let 1933-1945 není malý. Nad kázáním a vyučováním náboženství byl vykonáván přísný dohled; když se to hodilo, byly přijímány i výpovědi malých dětí. Katolické časopisy a farní věstníky, pokud se udržely, musela otiskovat tendenční články. Ve školách byly předepsány protináboženské učebnice. Stranický text otiskoval blasfemické satiry a vyzýval k vystupování z církve. Aby byla podvrácena vážnost kněží a řeholníků, byly

inscenovány za účasti široké veřejnosti mravnostní procesy.

Za takových okolností papež musel promluvit a rozhodně odsoudit bezbožný a nepřirozený totalismus nacistického státu. Učinil tak 14. března 1937 encyklikou Mit brennender Sorge, již v lednu téhož roku na přání kardinála státního sekretáře koncipoval mnichovský kardinál Faulhaber. Zavrhl absurdní teorii "nacionálního boha", odsoudil násilné potlačování náboženského života a porušování křesťanských mravních zásad a poukázal na věrolomné překrucování, obcházení a porušování konkordátu. O výzvách k vystupování z církve pravil: "Mezi mluvčími jsou namnoze takoví, kteří svým úředním postavením chtějí vzbudit dojem, jakoby výstup z církve a s ním spojená zpronevěra Kristu Králi byly zvlášť přesvědčující formou projevu oddanosti současnému státu. Zahaleným i zjevným nátlakem, naháněním strachu a poukazováním na škody v hmotném postavení, v zaměstnání i v občanském životě jsou věrní katolíci a zvláště některé třídy katolických úředníků vystaveni tlaku, který je právě tak protiprávní jako člověka nedůstojný".

Ani po vydání papežské encykliky se postoj nacistů k církvi nezměnil. Hrubé pronásledování církve v Německu trvalo až do skončení války. Po válce byl poražený německý stát rozdělen do dvou bloků. Západní část Německa (Spolková republika) se rychle zotavila po stránce hospodářské a vnější církevní poměry se normalizovaly. Ve vnitřním životě jsou však následky nacistického období stále cítelné. Východní část Německa (Německá demokratická republika) se dostala do bloku komunistického. Tam žije katolíků poměrně málo a ohled na evangelickou většinu i na západní Německo přispěly k tomu, že katolíci zůstali celkem ušetřeni pronásledování, jež se stalo údělem jejich sousedů ve východním bloku.

Komunismus. Papež Pius XI. byl dalek toho, aby choval nepřátelské city vůči ruskému lidu. Mluvil dokonce velmi něžně i o ortodoxní ruské církvi, v jejíž sbližení s Římem nepřestával doufat: "Lidé nevědí - řekl v jedné své promluvě r. 1927 - kolik cenného, dobrého, hluboce křesťanského je obsaženo v úlomcích, odtržených od staré katolické víry. Kusy kamene, odlomené od zlatonosné skály, jsou samy zlatonosné. Ctihodné východní křesťanstvo si zachovává takovou svatost, že si zaslouží nejen úctu, nýbrž i lásku". Ale jako nuncius ve Varšavě r. 1920 Pius XI. viděl zblízka vznik a šíření bolševického hnutí, poznal jeho propagační metody i jeho výbojnost a od té doby neustal sledovat jeho vývoj. Přesvědčil se, k jakým výbuchům nenávisti a vášně dospěl revoluční a protikřesťanský marxismus za pronásledování mexického a od prvních záchvěvů války španělské. Uvědomil si mezinárodní, univerzální ráz tohoto hnutí a cítil hrozné nebezpečí, jež znamenala materialistická ideologie pro civilizaci a pro církve. Proto neváhal dát světu formální výstrahu bez zamlčování a bez příkras: "Komunismus je svou vnitřní podstatou zvrácený, a nelze připustit, aby někdo, jemuž záleží na záchraně křesťanské a světské kultury, mu pomáhal v jakékoli věci. A kdyby někteří zbloudilci pracovali k vítězství komunismu ve svém státě, padnou mezi prvními jako oběti svého bludu; a čím více vynikají starobylostí a velkolepostí své křesťanské kultury ty státy, do nichž se podařilo komunismu proniknout, tím hroznějším ničitelem se tam ukáže nenávist bezbožníků". Tento svůj soud Pius XI. opřel o pozorné a dokonale jasné studium hlavní marxistické výzbroje: "Nauka, kterou komunismus utahuje pod slupkou mnohdy tak šalebnou a svůdnou, má v podstatě i dnes ještě svůj základ v Marxově učení o dialektickém materialismu a o mate-

rialismu historickém; teoretikové bolševismu dělají, jakoby oni jediní správně tuto nauku vykládali. Podle ní existuje toliko jediná skutečnost, hmota se svými slepými silami, a ta vývojem se stala rostlinou, zvířetem a člověkem. Ani lidská společnost není ničím jiným než jedním z projevů a forem hmoty, která se vyvíjí zmíněným způsobem a s nezvratnou nutností směřuje za stálého zápasu sil ke konečnému vyrovnání, ke společnosti bez tříd. V takové nauce, jak zřejmo, není již místa pro Boha, není rozdílu mezi duchem a hmotou, ani mezi duší a tělem; není života duše po smrti, a proto ani naděje na věčný život. Komunisté vycházejíce z dialektické stránky svého materialismu učí, že lidé mohou uspišiti zápas, kterým svět spěje ke konečnému vyrovnání. Proto se snaží, aby třídní rozpory ve společnosti ještě více přiosťřili, a třídní boj se svou nenávistností a ničením nabývá rázu křížácké výpravy ve službách pokroku lidstva. Naopak musí býti jako lidstvu nepřátelské zničeny všechny síly, ať již jsou jakékoli, které se stavějí proti těmto soustavně prováděným násilnostem".

Neexistuje nic objektivnějšího nad toto líčení, nenajdeme nic působivějšího nad tento výklad o metodách, jež vedou k nelítostnému odstranění každého odporu a jež ve svém úsilí vyhladit všechny duchovní síly ženou marxismus s logikou vpravdě ďábelskou do boje proti církvi. Vyhlazení katolicismu v Sovětském svazu, likvidace sjednocené církve v Polsku a na Podkarpatské Rusi, pronásledování církve v Jugoslávii a pak ve všech zemích za "železnou oponou" potvrdily od té doby naprostou bezpečnost diagnózy Pia XI. a ještě silněji podtrhly, že bojovný ateismus patří k samé podstatě komunismu.

Pius XI. se nedal oklamat lživostí zaujaté propagandy: "Proti přirozenému zákonu a proti jeho Tvůrci se člověk nevzpírá beztrestně: komunismus nedosáhl a ani nebude moci dosáhnout svých cílů ani na poli čistě hospodářském. Je sice pravda, že v Rusku přispěl k tomu, aby lidé i statky byli vyburcováni z dlouhé a po věky trvající nečinnosti a že nejrozmanitějšími prostředky, často bez svědomí používanými, se dopracoval jakéhosi hospodářského úspěchu; ale víme ze zpráv naprosto spolehlivých, i z novější doby, že skutečně ani tu nedostal svým slibům; nemluvě ani o otroctví, jež uvalil terorismus na milióny lidí. I na poli hospodářském je přece nutná jistá morálka, jistý mravní smysl pro odpovědnost, pro něž ovšem není místa v soustavě čistě materialistické, jako je komunismus. Jako náhrada zůstává jen terorismus, jako to právě vidíme v Rusku, kde staří druhové v revoluci a v boji se navzájem popravují; terorismus, který nedovede ani zadržet zkázu mravní, a tím méně rozklad sociální struktury".

Odsuzuje komunismus, papež Pius XI. nikterak nepomýšlel na to, aby činil církve solidární se strukturou kapitalistickou, jak o tom dostatečně svědčí jeho encyklika Quadragesimo anno. Běželo mu především o to, aby proti násilnickému a kořistnickému systému obhájil nezaadatelné minimum lidské důstojnosti: "Komunismus zbavuje člověka svobody, tohoto duchovního základu mravního života, odní-má lidské důstojnosti jakoukoli důstojnost a jakoukoli mravní oporu proti vzpouře slepých pudů".

K násilným pronásledováním a proléváním krve došlo ve Španělsku a v Mexiku. Ve Španělsku došlo k pronásledování r. 1931 po vyhlášení republiky a po vypuknutí občanské války r. 1936 nabylo hrozivých forem. Bylo zavražděno 12 biskupů a přes šest tisíc kněží, dále mnoho kleriků a laických bratří různých řádů. Při

mnohých těchto vraždách docházelo k bestiálním ukrutnostem, a jejich hlavním motivem byla nenávisť ke kněžím a k náboženství, takže lze mluvit o skutečném mučednictví. Proto bylo zavedeno šetření a sbírání dokladů k budoucím kanonizačním procesům. Od r. 1939 vládne ve Španělsku opět klid.

V Mexiku došlo k protináboženským bouřím již za prezidenta Carranzy (1915-1920) a znovu a ve větší míře za prezidenta Callesa (1924-1928). Pak byl uzavřen modus vivendi, ale r. 1931 propuklo pronásledování znovu. Papež Pius XI. důrazně protestoval proti spiknutí mlčení, jež o odporných událostech v Mexiku zachovával světový tisk.

Hrozivá situace na východě po druhé světové válce. Výboji Sovětského svazu za druhé světové války a ovládnutím Číny Mao Tse-tungem mocenské postavení komunismu neobyčejně zesílilo. Na nebezpečnou situaci pro církve poukázal papež Pius XII. ve vánoční allokuci r. 1952: "Svědění trpí dnes také jinými útlaky. Například tam, kde rodičům proti jejich vůli vnucují vychovatele jejich dětí; nebo tam, kde přístup k práci nebo zaměstnání se činí závislým na příslušnosti k určitým stranám nebo organizacím, jež mají svůj původ v pracovním trhu. Takové diskriminování je známkou nesprávného pojetí vlastní úlohy zaměstnaneckých svazů a jím vlastního cíle, totiž šetření zájmů námezdního dělníka v dnešní anonymní a zkolektivizované společnosti. Není vlastním cílem odborů prosazovat, aby člověk byl nositelem a nikoliv předmětem společenských vztahů; brát v ochranu jednotlivce proti kolektivní nezodpovědnosti kolektivních vlastníků; hájit osobu dělníkovu proti každému, kdo by v něm chtěl spatřovat jenom produkční sílu určité hodnoty? Jak mohou tedy tyto odbory považovat za normální, že hájení osobních práv dělníkových se stále více dostává do rukou anonymní kolektivity, která se projevuje obrovitými organizacemi monopolitické povahy? Dělník, který je tímto způsobem omezován ve svých osobních právech, bude potlačování své svobody a svého svědomí pociťovat zvláště bolestně, když vidí, že se dostává do soukolí gigantického sociálního stroje.

Kdyby snad někdo shledával naši obavu o pravou svobodu neodůvodněnou, protože se naše slova vztahují na onu část světa, jež bývá nazývána "svobodným světem", nechť uváží, že i tam nejprve opravdová válka a pak "studená válka" vnutila společenským poměrům takový směr, který nevyhnutelně vnímavost svobody zužuje, zatím co se tato tendence v druhé části světa plně rozvinula až do nejzazších důsledků.

V rozsáhlých oblastech, kde tlak absolutní moci láme duše i těla, je to na prvním místě církve, která se tím dostává do bolestných nesnází. Její děti jsou obětí trvalého přímého nebo nepřímého, brzy zjevného, brzy skrytého pronásledování. Starobylé křesťanské obce, proslulé horlivostí své víry, slávou svých světců a světic, skvělostí svých výkonů na poli vědecké teologie a křesťanského umění, zvláště však šířením bliženské lásky a dobrých mravů v lidu, stojí před zhroucením své vnější struktury. Mladé křesťanské obce, nadějná a slibná vinice Páně, zavlažená potem a krví nových apoštolů, podporovaná modlitbou a obětí celého katolického světa, byly náhle zachváceny stejnou bouří, která nelítostně na své cestě poráží starý dub stejně jako útlý výhonek. Co zůstane z těchto starých i nových křesťanských obcí, než naděje "konec navštívení", o nějž úpěnlivě prosíme?